

תורה מן הענן

בסוף הפרשה (במדבר יב) אנו שומעים על מרים ואהרן הנכשלים בחטא לשון הרע על משה אחיהם:

א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדוֹת הָאִשָּׁה הַכֹּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח [---]

ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פְּתָאֵם אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל מִרְיָם צְאוּ שְׁלֹשְׁתֵּיכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלֹשָׁתָם.

ה וַיֵּרָד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם.

ו וַיֹּאמֶר שְׁמְעוּ נָא דְבָרִי [---] וּמַדּוּעַ לֹא יִרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעִבְדֵי כְּמִשְׁחָה.

ט וַיַּחַר אֵף יְהוָה בָּם וַיִּלֶךְ.

י וַיִּהְיֶה עָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וַהֲגַה מִרְיָם מִצְרַעַת פְּשִׁלָּג ...

בעקבות תחינתו של אהרן משה מתפלל על מרים – "אל נא רפא נא לה", וה' משיב "ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים?". מרים הנוזפה נקראת לתת ביטוי לכך שספגה תוכחה מוסר קשה מבורא העולם ולגזור על עצמה גלות וברידות לפני שתוכל להראות פניה ולבוא בקהל. בזמן הזה כשמרים איננה יכולה להצטרף למסע העם, מפני שאינה יכולה להכנס אל תוך המחנה. הכתוב מציין שהעם "לא נסע עד האסף מרים" (שם, טו).

הדגשת התורה שהעם לא נסע עד שמרים שבה לאיתנה מגלה שהמשך החניה במקום חרג מן הסדר הרגיל. חלק ניכר מן המדרשים עוסקים בשאלה במה זכתה מרים כאן להמתנת העם כולו ומצביעים על מאמצי השגחתה על משה המונח בתיבה "לדעה מה ייעשה לו". מאמצים אלה באים כאן על שכרם, כאשר כל העם ממתין לה, בתמורה, שבעה ימים תמימים. המדרשים הללו בחרו לעסוק בזווית החינוכית של ההמתנה, ובלקח שניתן להפיק ממנה לדורות.

אך הנושא העיקרי איננו מדוע חשוב היה להמתין למרים, הנושא העיקרי החבוי כאן הוא עצם ההחלטה שלא לנסוע.

על פי האמור בפסוקים הקודמים, הקב"ה נתן למשה אות וסימן מתי יסעו ומתי יחנו. עלות הענן הוא סימן משמים שיש 'לקפל' את המחנה ולצאת לקראת התחנה הבאה (במדבר ט, יז). והנה בפרשיה הזו מצויין מפורשות שהענן סר מעל האוהל. אם כן, אות וסימן הוא שעם ישראל צריך לצאת למסע. אולם, למרות זאת לא נסע העם עד האסף מרים.

כיצד אם כן, נפלה ההחלטה שלא לצאת למסע הבא? בשאלה זו נחלקו המפרשים. "שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת" (ספורנו, יב, טו). לפי הספורנו, עם ישראל אמנם ראה שהענן עלה אך פירש את העלותו באופן אחר – הפעם לא סר הענן על מנת לסמן להם לצאת למסע הבא, אלא כדי להרחיקם מן הטומאה וכדי לגלות את צרעתה של מרים, שנודעה מייד עם עלות הענן.

לעומת זאת, ר' אברהם סבע (המאה ה'15, ספרד-מרוקו) בפירושו 'צרור המור', כותב בקצרה אחרת: "והעם לא נסע. מכלל שהיו ראויים ליסע ונשתהו לכבודה ומיד נסעו. וזהו ואחר נסעו העם מחצרות" (צרור המור, פרשת בהעלותך, פ"ג). במילים ספורות ופשוטות אלו מקופל סיפור לא פשוט. לפי פירוש זה העם היה צריך לנסוע. לא היתה שום סיבה להשתהות. היתה הוראה מפורשת משמים שעל עם ישראל לקום ולעזוב. אולם, העם לא נסע, העם נשתהה לכבודה של מרים. אם נשער לעצמנו את הסיטואציה, הרי שלפי הפירוש הזה הקב"ה נתן הוראה מפורשת וחד משמעית לעזוב. אולם, עם ישראל החליט לשבות, למחות ולצאת כנגד ההוראה ולהכריע הכרעה מוסרית ברורה, להמתין למרים עד שתוכל להצטרף. לא לזנוח אותה או להותיר אותה מאחור. לעומת פירושו של בעל צרור המור המייחס לעם ישראל מהפכנות, פירושו של הספורנו מגלה שניתן היה לפרש את עליית הענן באופן אחר, שיתיישב עם המוסר הטבעי. לומר שהענן לא עלה כדי לסמן לעם לנסוע, אלא רק כדי להתרחק מן הטומאה. הם "הכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת". ניתן היה לעשות "אוקימתא" למציאות

ולהסבירה באופן שאינו כפי שנראה במבט ראשון. לפי שני הפירושים התוצאה דומה, עם ישראל ממשיך לשהות במחנה ארוז ודרוך ליציאה.

אולם, ייתכן שהפירושים הללו מגלים שתי תודעות שונות, שתי מחנות בעם: אלו הסבורים כי יש להתנגד ל'הוראת' הענן, ואלו הסבורים כי אין שום צורך בכך, ניתן לקבל את הנחיית הענן ולהותירה על כנה אך יש לפרשה בכלים המקובלים בפרשנות ההלכה. הראשונים מחפשים מהפכות הלכתיות, השניים מבקשים להיות חוליה בשרשרת ההלכה ובהתהוותה בלי לשבור את הכלים. הקושי עם הראשונים הוא שבשיטתם אין רציפות, הקושי עם השניים הוא שנותרת ההרגשה שהדבר עצמו לא נאמר. שהולכים סחור סחור מבלי לומר בפה מלא שהענן סותר תוכנות אנושיות יסודיות.

רבינו בחיי סובר אחרת. לדבריו, הלשון המתארת שהענן סר מפתח האוהל פירושה שהענן סר אך לא עלה, וכי הענן ביקש לסמן בדיוק את הדילמה עצמה. מצד אחד אין להשאר במקום, ומצד שני אי אפשר לעזוב בלי מרים. כוונת הענן היתה לפרסם בעם ישראל את העיכוב שמטרתו כבודה של מרים. אילו לא היה הענן זו היינו סבורים שההישארות באותו מקום אינה קשורה לסיפורה של מרים. אילו עלה הענן לגמרי, אי אפשר היה להשאר, לכן, נשאר הענן תקוע בין אוהל ושמים על מנת ללמד את עם ישראל להטות קצת לדרך המוסרית. ללמדנו להכריע את הקונפליקט לכיוון המתחשב וההומני אנושי (רבינו בחיי, במדבר, יב, י)

ההבדל בין שלושת הפירושים נוגע גם בשאלה פילוסופית יסודית יותר: מהי דמותו של הקב"ה ומה הוא שואל מאיתנו. מאחורי כל פסיקת הלכה עומדת תפיסת עולם שונה באשר לשאלות הבסיסיות ביותר, כגון: האם הקב"ה הוא אלוקי ונשגב שציווייו במקרים רבים נוגדים את צו המצפון, בעוד שאת הצד המצפוני מייצג האדם מעמדת המחדש. מה משקלה של ההתגלות בתוך השיח ההלכתי והאם ישנה תכלית מוסרית למצוות או שמא ההלכה נעה במעגל משלה, ואין לאדם יכולת השפעה עליה. מול ההתחבטות בין קטבים אלו, עומדת האפשרות להבחין בכך שהצו עצמו כבר מכיל את הקונפליקט הזה בתוכו. המוסר אינו מחוץ להלכה, הוא שיקול בתוך ההלכה, והוא מטה אותה לא במוצנע אלא במפורש לכיוון המוסר.